

перебувати у церковному шлюбі. Після хрещення до хати сходились родичі та сусіди. Не можна було приходити з порожніми руками.

Приділяючи увагу сімейним звичаям на Поділлі важливо не забувати про приймацтво – це перехід чоловіка до батьків дружини. Цей звичай має коріння ще зі скіфських часів. Зазвичай браталися у присутності односельців.

Багатий скарб звичаїв та традицій нашого Поділля ми отримали в спадок і мусимо зберегти його та, нічого не втративши, передати нашим дітям, щоб не перервався зв'язок поколінь, щоб зберегти генетичну пам'ять нашого народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Олекса Воропай. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. – Т.І,ІІ. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958.
- 2.Як. Ковальчук. Свята на Україні у звичаях та забобонах. – Харків, 1930.
- 3.Гнат Танцюра. Записки збирача фольклору. – Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958.
- 4.Борисенко Валентина Кирилівна. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців [Текст]: навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. К. Борисенко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К.: Унісерв, 2000..
- 5.Воропай Олекса Звичаї нашого народу [Текст]: етнограф. нарис / О. Воропай. - Мюнхен: Українське видавництво, 1958 . Т. 1. - 1958. - 448 с.
- 6.О. Шалак «Фольклор Поділля—одне із джерел повісті Тараса Шевченка Варнак: інтерпретація мотивів та образів». – 2014.
- 7.І. Батирева «Традиційна культура Поділля у дослідженнях другої половини ХІХ–початку ХХ ст.». – 2005.

Пірус Тетяна

ІСТОРІЯ СЕЛА РАХНИ ЛІСОВІ ШАРГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ

Автор продовжує дослідження історію села Рахни Лісові за допомогою народних оповідань. Народні оповідання – жанр усної народної творчості, який описує конкретні події із життя народу і може мати одного або декількох авторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує одна публікація, присвячена народним оповіданням села Рахни Лісові [1]. У цій праці подано нові оповідання, записані автором у 1999 – 2020 роках від жителів села.

Метою статті є висвітлення історії села Рахни Лісові на основі усних свідчень його мешканців, які зберегли цікаві факти про приватне життя та господарювання рахнян.

Виклад основного матеріалу здійснено у формі народних оповідань, записаних від жителів села. Народні оповідання села Рахни Лісові доповнюють його історію яскравими і цікавими фактами.

Коваль Іскра

У Рахнах було багато майстрів, які могли зробити для замовника усе, що хотів би він мати. Навіть рахнян, які мали прізвище, Майстренко, було у селі чимало. Та не кожному вдавалось витворити щось таке, аби здивувати. Вже забулося справжнє прізвище того чоловіка, розібрали хату, у якій він жив, і давно немає

тієї кузні, де чувся часто передзвін – стукіт молотка. Залишились спогади про нього і прізвисько – Іскра. Коваль був дужим чоловіком, а ще мав добру вдачу. За помічника взяв до себе Макара Неприсяжного, який мав неабияку силу.

Рахнянський коваль Іскра майстерно робив оковку возів. Найскладніше було натягнути обруч(шину) на колесо. Щоб дерев'яне колесо не загорілося, надітий розжарений обруч негайно поливали холодною водою. Усе необхідно було точно розрахувати. Іскра був відомий як неперевершений майстер оковки возів. Переказували, що коваль Іскра міг зробити такого возика, якого не вдавалося нікому: «Торкнеш його одним пальцем, а він покотиться на 100 метрів» [2; 4].

Коваль Брей

Коваль Василь Мазур проживав на Ліквіці біля ставка. Мав свою майстерню. По вуличному його прозивали Брей. Так от цей Брей прославився у селі, як великий мастак. Ніхто, крім нього не міг краще підкувати коня, як Брей [3].

Параска з Ліківки(Вечориха)

Маленька хатинка Параски Сорокопуд стояла колись на горбочку біля дороги, як в'їжджати у село з боку Шпикова. Сюди вона прийшла жити з Ліківки - іншого кутка села. Довго Параска не могла звикнути до нового обійстя. А ще зовсім недалеко був ліс, майже поруч, і кладовище, яке називалось старим і було мовчазним свідком страшного голодного 33 року.

Вечорами вона не виходила на вулицю, рідко у цей час розмовляла із сусідками, навіть закінчивши хатню роботу чи на городі. Параска брала шматок тканини і вишивала. То були рушники, сорочки, серветки, фіраночки, пошивки на подушки. Особливо гарним був рушник, на якому вишила півників. Вони зустрічали сонце. Їх пір'ячко було різнобарвним. Таких не було у неї на подвір'ї чи у сусідів, але вона їх вишила саме такими. Згадалося дитинство серед майстрів-гончарів: їй ще малою(і десяти років не було!) дозволяли робити фляндрівку. А ще вона зберігала, як згадку про той період свого життя, глиняний друшляк, зроблений гончарем Тарасом Швачним - відомим далеко за межами села.

Коли хтось заходив до її хати, то дивувався розмальованій печі. Часом її чоловік навіть вибачався за ці «бабині пустощі», іронічно посміхався. Але піч завжди була з малюнками: листочками, квіточками, котиками.

Навесні, після Стрітення, маленьке віконце її хати, що виходило на вулицю, світилось із вечора до пізньої ночі - то баба Параска писала писанки. У лівій руці вона тримала куряче яйце, тут же, на великий ніготь міцно притискала шматочок воску, а межі пальцями часом навіть примощувала маленьку свічку. І спокійно, примовляючи до кожної писанки, виводила г'єсточкою у правій руці різні «узори». Писанки завжди дарувала на Великдень, а на Проводи - несла на могилки рідних. А ще кілька галунок і писанок Параска залишала до наступного Великодня на маленькій полиці над дверима [4].

Рахнянські гончарі

У Рахнах Лісових про гончарів переповідають і дорослі, і малі: жили на різних кутках села – Ліківці, Богачівці, Фаїнівці. Тут було багато глейки і глинозему, навіть на городах. Ще майже сто років тому у Рахнах було більше трьох десятків сімей гончарів. Рахнянський «поливаний» посуд був відомий далеко за межами села. Його возили і в сусідні губернії. Рахнянські гончарі виробляли миски, полумиски, п'ятірні(глибоченькі)миски,ринки з трубочкою для виливання розтопленого жиру, гладушки, баньки, макітри, друшляки, горшки, горнятка, близнятка, кухлики, вазонки. Робили ще для дітей іграшки - свистунці: півники, баранці, коники, пташечки.

Багато десятків років у селі, як копають навесні чи восени городи, ще й досі вибирають «черепки» від битого глиняного посуду. Старші корінні рахняни пам'ятають у селі прізвиська «Черепок» і «Черепчиха» [4; 5].

Коли маєток останнього польського поміщика Адольфа Домбровського у Рахнах Лісових на публічних торгах купив новий пан Микола Балашов (із Петербургу), то почались зміни. У центрі села з'явилися три рукотворні ставки, які каскадом спадали на долину. Для найбільшого - рахнянські гончарі зробили спеціальні глиняні труби і по них текла джерельна вода у Панський ставок [2; 5; 6]. Останній гончар, який відійшов у вічність, Михайло Чайка, залишив по собі добру пам'ять. Його чудові макітри передавали за кордон не лише родичам у Росію. Шкода, що немає сьогодні у селі гончарного ремесла. Згадують лише добрим словом гончарів [10].

Довгожителі

Раніше люди в Рахнах жили довго. До ста років і більше. Славилось село довгожителлями. Та й сама природа допомагала: село було на височині, оточували його зі всіх боків ліси, багато було вишневих садків. Літні рахняни до останнього свого дня працювали. Роботи було багато, то хвороби, мабуть, самі втікали. Найчастіше колись помирали лише від старості[2; 4; 6].

Прадід Яків. Мав город і трохі левади. У той день до обіду він корчував пеньки на леваді. Сам привіз і сам познімав пеньки з воза. Поскладав. Пообідав. На призьбі ліг відпочити. Було йому на ту пору 112 років. На тому кутку села ще довго дивувались, що Яків помер. Ні на що ж не скаржився, працював на леваді до обіду.

Бабуся Тетяна. Старенька бабуся не рахувала своїх років. Народилась у Рахнах. У молоді роки працювала в маєтку пана Балашова. Одружилась із парубком із сусіднього села, але жили молодята у Рахнах. Мали півтори десятини землі. Тішились обоє донькою. Пережила Тетяна війну і революції, перший голод. Потім ледь врятувала від страшного голоду у 33 році єдину дочку та її сім'ю. Після другої страшної війни залишились вдовами і мати, і дочка на все життя. Ніколи не одружувались і в прийми нікого не прийняли. Та їх родина зростала і вони вже тішились онуками і правнуками, яких часто привозили діти на канікули в село.

У той день, бабуся встала раненько. Приготувала сніданок. А потім ще й наварила смачного борщу на обід. І лягла відпочити на своє ліжко, накрившись ряденцем. Небагато радощів було у її житті,

бо його понівечили не лише дві війни, дві революції, три голодомори. Часом згадувала, що пережила свого ворога – Сталіна. А було їй, тієї зими 1975 року, 90 літ [2; 7].

Марія і Захар. Вони обоє народились в Рахнах. Були однолітками. З малечку знали одне одного, а коли Марія стала дівкою на порі, то Захар наважився її сватати. Вона була вродливою, роботящою, мала добру вдачу. Її родина була середнього достатку. Захар був їй до пари, то ж незабаром мало відбутись весілля. Усе змінила війна Російської імперії з Японією на початку ХХ століття – Захара мобілізували. Марія молилась, вірила і чекала коханого. І він повернувся, поранений, з інвалідністю, але живий. Марія і Захар пережили усі лихоліття, які були на їх життєвому шляху. Їх любов і злагода дивували і тішили родину та сусідів. Суворий Захар ніжно звертався до дружини: «Голубко!». Їм обом мало виповнитись по 90 літ. У той останній рік Марія - першою, і Захар – через три місяці - пішли у кращій Світ [2; 7].

Ольга. На тому кутку, де жила баба Ольга, навіть старші люди дивувались, що вона «все пам'ятає і може толком розказати». Її називали Ольгою, не Олькою. Згадувала шкільні роки. І шкодувала, що немає того вже звичаю, як було до революції 17 року. У ті часи, після Великодня, коли діти приходили до школи, то обдаровували писанками своїх вчителів. Вона не приховувала свій поважний вік. І щиро сама собі дивувалась, що їй незабаром - 91 рік[2].

2019 рік, 10 серпня. Свято села Рахни Лісові. Серед важливих подій було названо проживання у селі довгожителів – Марії і Григорія, яким виповнилось 93 і 95 років [9].

Старий цвинтар

З кожним роком у Рахнах залишається менше тих людей, хто може розповісти страшну таємницю старого цвинтаря. У 1933 році сюди, на край села, звозили усіх, хто вмирав від голоду. Копали великі спільні могили і ховали десятки людей за день. Багато тут поховано і маленьких дітей. Літні рахняни переказували, що у сільраді тоді навіть записували «трудодень» тому, хто «виконував таку роботу»[2; 5].

Колись старші люди, як йшли до лісу повз старе кладовище, зупинялись, схиляли голови, а чоловіки знімали кашкета чи шапку. Поруч немає жодної таблички про той страшний 1933 рік. Невідомо, хто тут похований. Могили позаростали барвінком. Лише ряд високих ялин став живою стіною пам'яті.

Місцеві школярі разом з учителями намагались порахувати, скількох заморили голодом у 1933 році. Більше тисячі рахнян[9].

Прізвиська жителів колишнього містечка Рахни Лісові

Пізнати корінних рахнян можна по тому, чи мають вони прізвиська. Десятки їх дійшли до нашого часу. « Сьогодні у селі проживає мало корінних рахнян, може кожен четвертий»[2]. У розмовах у селі часто вживають чи згадують своїх односельців за прізвиськами, «по –вуличному». «На різних кутках були свої, неповторні. Є такі, що гарно звучать, можна називати, не стидатися. Є всілякі»[6].

БАлбушиха, БОгач, БогачИха, БородАтиха, Бублеї, БИрниські, БреЙ, ВарЕничка, ВечорИха, ГАпиха, ГаркотИн, ГаркотИниха, ГарУн, Гриць, ЗайцІ, ЗАєць, ЗайчИха, Іскра, КабАк, КабачИха, КабакИ, КачАн, КачАНИ, КачАНИха, КИбиха, КлЯмка, КовбасИ, КотИха, КУзиха, МИриха, МорозиИ, МитрО, РИмарка, СОбки, СоломОН, СрАйка, СУка, ЦЮба, ЧерепОк, ЧерепчИха, ЧернЕґа, ШкУра, ШкУриха, ШтУчиха[2; 4; 6; 8; 10; 11].

Рахнянська інтелігенція

Сто років тому у Рахнах була і своя інтелігенці: піп, два вчителі, аптекар, залізничне начальство, адміністрація панського маєтку-економії.

У революційні роки (1917-1919), коли лютував тиф, щоб рятувати людей, до села приїхали молодий лікар і фельдшер [2].

Весільна фотографія 1928 року Йосипа і Марії Кузи

Ця світлина збереглась. Її ховали більше, ніж півстоліття. Її не могли ненароком загубити, бо вона була дуже дорогою. На ній - чоловіки і батьки - рідні люди, яких розстріляли у 1937, вислали у радянські табори у 1938, забрала страшна війна у 1939-1945роках. Дружина і син «ворога народу» Михайла Матвійовича Свистуна берегли цю світлину. Чоловіка і батька реабілітували. Посмертно. У 1957 році. На світлині є також гарна молоденька дівчина у святковому вбранні, з кількома розочками коралового намиста, з срібними ковтками-сережками. Незабаром вона одружилась і народила у 1930 році сина. «Ти впізнаєш когось тут? Передам тобі на зберігання, родичко»[3].

Місце пам'яті і шани

У центрі села біля сільського будинку культури є пам'ятник рахнянам, які загинули у боях під час Другої світової війни. До рідного дому не повернулось 310 односельців. Тут написані імена загиблих, які поховані в Австрії, Білорусі, Естонії, Латвії, Польщі, Росії, Румунії, Словаччині, Німеччині, Угорщині, Україні, Чехії і Югославії [6].

Рахнянки – матері і дружини - отримали 224 «похоронки», у яких не було зазначено місця загибелі і поховання. «Тільки місяць і рік. Та чи було так насправді. Немає вже кого розпитати. Багато жінок тоді попалили ті страшні звістки». І моя мама теж. Щоб діти не бачили» [2].

Давно існує у селі такий ритуал пошанування: коли помирає хтось із жителів, один вінок із поховальних приносять і залишають біля підніжжя пам'ятника воїну. Як остання данина шани загиблим [6].

Станція Рахни - сядь і віддихни!

Станція Рахни знаходиться від центру села Рахни Лісові майже за кілометр. Коли пройти навпрошки, через панський парк, то не дуже й далеко. Туди, на станцію, стежки добре видно. Не можна заблудитися. А ще чути як потяги їдуть [4].

Колись пан Балашов домовився при царському дворі, щоб залізниця з Києва на Одесу пройшла недалеко від села. Станція змінила назавжди життя людей і села.

Швидкісні потяги завжди зупинялися на станції. На одну, дві чи три хвилини, але була зупинка. За цей час ті, хто мав вийти в

Рахнах, встигали «повистрибувати з вагонів», та ще й повиносити свої великі валізи. Так само встигали і рахняни потрапити до вагонів із своїми речами: мішками і мішечками, обшитими кошиками (свіжі вишні везли до Пітеру!), валізами. Ці лічені хвилини надовго залишались в пам'яті. Але потім, коли потяги рушали, то всім було легко на душі [7].

Станція Рахни для села була містечком. Піти «на станцію» - це означало вийти на люди: жінки і діти гарно вбирались, а чоловіки-залізничники надягали нового кашкета. Колись на станцію для її працівників привозили хліб із Жмеринки. І всі залізничники, хто проживав у селі і був на заслуженому відпочинку, теж мали право купувати хліб.

Зі станції Рахни вирушали до навколишніх сіл. А в буфеті можна було щось навіть перехопити чи купити із собою в дорогу. У п'ятницю станція перетворювалась на справжній вулик, бо кожної п'ятниці на станції відбувався славновісний базар у Рахнах [4; 8; 10].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Пірус Т. П. Народні оповідання села Рахни Лісові (Шаргородський район Вінницької області) // Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали Четвертої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в іст.-культ. спадщині України». Частина 1. Меджибіж-Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2011. С.514-521.
2. Запис автора 28 червня 2004 року від Піруса Петра Андрійовича, 1931 р. н., уродженця села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
3. Запис автора 18 січня 2005 року від Свистуна Миколи Миколайовича, 1933 р.н. , уродженця села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
4. Запис автора 27 червня 2008 року від Пірус Марії Макарівни, 1932 р. н., уродженки села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
5. Запис автора 19 серпня 1999 року від Піруса Михайла Андрійовича, 1936 р. н., уродженця села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
6. Запис автора 19 серпня 2015 року від Манзюка Миколи Артемовича, 1944 р. н., уродженця села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
7. Запис автора 14 серпня 2008 року від Піруса Миколи Андрійовича, 1940 р. н., жителя м. Ізмаїл Одеської області, уродженця села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
8. Запис автора 6 червня 2011 року від Свистун(дів. Черевата) Галини Станіславівни, 1938 р. н., уродженки с. Юліямпіль Шаргородського району Вінницької області жительки м. Хмільника Вінницької області.
9. Запис автора 10 серпня 2019 року від Філіпішиної (дів. Дибчук)Інни Іванівни, 1973 р. н., уродженки села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
10. Запис автора 2 червня 2020 року від Герус Марії Іванівни 1957 р. н., уродженки села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.
11. Запис автора 31 травня 2020 року від Гуляєвої-Смагло Наталії Юріївни, 1978 р. н., уродженки м. Таганрог (Росія) жительки села Рахни Лісові Шаргородського району Вінницької області.